

# **„A tudomány nyelve – a nyelv tudománya”**

## **XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus**

*(Eger, 2009. április 16–18.)*

*Nagy Anita*

*E-mail: [naanita@freemail.hu](mailto:naanita@freemail.hu)*

Egerben, az Eszterházy Károly Főiskola Bölcsészettudományi Karán került megrendezésre a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének (MANYE) XIX. Kongresszusa. Eger először adott otthont a szokásos háromnapos áprilisi találkozóknak, melyen idén körülbelül 250 résztvevő gyűlt össze.

Hagyományosan a csütörtöki nyitónapon sor került a Brassai-díj átadására. A kiemelkedő alkalmazott nyelvészeti tevékenységért odaítélt díjat idén Bakonyi István, a győri Széchenyi István Egyetem professzora vehette át. Szintén csütörtökön Pléh Csaba, Bárdos Jenő és Hunyadi László tartott nyitó plenáris előadást, a konferencia utolsó napján pedig a MANYE tiszteletbeli tagjának választott Budai Lászlótól, az Eszterházy Károly Főiskola professzorától hallhattuk a záró előadást.

Pénteken és szombaton a konferencia a tőle megszokott gazdag kínálattal, tizenhárom szekcióval várta az érdeklődőket (I. nyelvpedagógia: tanulási és tanítási stratégiák; II. nyelvészet és informatika, internet az idegennyelv-oktatásban; III. nyelvpolitika, nyelvtervezés, nyelvi jogok; IV. alkalmazott szociolingvisztika; V. fordítástudomány; VI. kontrasztív nyelvészet; VII. lexicológia és lexikográfia; VIII. a magyar mint idegen nyelv; IX. alkalmazott nyelvészet az anyanyelvi nevelésben; X. interkulturális kommunikáció és EU-nyelvhasználat; XI. szaknyelvi kommunikáció; XII. alkalmazott szövegnyelvészet; XIII. genderkutatás). Ez egyrészt azt jelenti, hogy az alkalmazott nyelvészet számos területének képviselői találhattak alkalmat a közös gondolkodásra és egymás eredményeinek meghallgatására, másrészt azt, hogy a gazdag kínálatból mindenki kénytelen volt szigorúan válogatni.

Ahogy a korábbi években is, úgy idén is igen népszerűek voltak a fordítástudományi szekciók, mind az előadók, mind a hallgatók számát tekintve. Pénteken délelőtt két fordítástudományi szekcióülés is zajlott párhuzamosan, de még péntek délutánra és szombat délelőttre is jutott a gazdag tematikájú előadásokból. Az alábbiakban azt igyekszem bemutatni, hogy milyen kérdések foglalkoztatják ma a fordítástudomány magyarországi kutatóit.

Mindjárt az első délelőttön élénk vitát váltott ki Klaudy Kinga előadása, mely a magyar, részben pedig a nemzetközi fordítástudomány terminológiájáról szólt. A témát akár érzékenynek is nevezhetjük, hiszen egy tudomány érettségét az is jelzi, hogy van-e saját, kialakult nyelve, és terminusaival kapcsolatban közmegegyezés a szakemberek között. Ez a közmegegyezés a fordítástudomány

esetében egyelőre hiányzik, hiszen fiatal tudományról van szó, melynek vizsgálódásai során ráadásul az emberi tényező jelenlétéből eredő, igen sok változóval kell számolnia. Akad olyan kutató is, aki a fordítástudomány terminológiájával kapcsolatban egyenesen káoszról beszél, és annyi mindenestire bizonyos is, hogy szinonimaként használunk olyan terminusokat, melyek nem szinonimák (a magyarban ilyen a *fordítási* avagy *fordítói stratégia*, *művelet*, *eljárás*, *technika*, *eltolódás*, az angolban pedig a *translational* avagy *transfer procedure*, *method*, *strategy*, *shift*, *change*). Az előadás áttekintette a fenti fogalmak használatának történetét, majd felvetette, hogy a pontosabb használat érdekében megvizsgálhatjuk és eldönthetjük, hogy az adott terminus (a) lokális vagy globális (b) kognitív vagy nyelvi (c) folyamatra vonatkozik-e, (d) feltételez-e problémamegoldást. A téma központi fontosságát jelzi, hogy a párhuzamos szekcióban Simigné Fenyő Saroltától szintén elhangzott egy előadás a fordítástudomány metanyelvéről.

Az előadások közül elsőként azokat említem, melyek fordítás, fordításkutatás és technika kapcsolatával foglalkoztak (ideértve a korpusznyelvészetet is). Két nap alatt három ilyen előadást is hallhattunk: Varga Ágnes a tőle megszokott lelkesedéssel beszélt a gépi fordítás kérdéseiről, ezúttal arról, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a géppel fordított szövegek értékelésére és utólagos javítására, megemlítve azt is, hogy az utószerkesztés felhasználható nemcsak a gépi fordítórendszerek tökéletesítésére, de oktatási célokra is. Hutterer Michael nagyon izgalmas, új területre kalauzolt: az *Audio Description* (AD) mutatta be, mely vakok és gyengénlátók számára hozzáférhetővé teszi a filmeket, a televíziós műsorokat vagy a színházi előadásokat. Tágabb értelemben az AD képek, nonverbális kódok verbalizálása, hiszen a vak és gyengénlátó felhasználókat ezek a kódok is érdekelhetik. A definíció mellett áttekintést kaptunk arról, hogy hol használják az AD-t, kikből válhat a célközönsége, és mennyire elterjedt az európai országokban. Végül, hiszen a korpusznyelvészetet is fordítás és technika sajátos érintkezési területének tekinthetjük, megemlítem Péch Olívia előadását: ő a korpuszokkal végzett tevékenységekről, a korpuszok típusairól, a korpuszok segítségével létrehozott statisztikák készítése során felmerülő problémákról tartott átfogó előadást.

A párhuzamosan zajló másik fordítási szekcióban az előadók jelentős része irodalmi szövegek fordításának kérdéseivel foglalkozott. Ebbe az „irodalmi blokkba” tartozik Cs. Jónás Erzsébet, aki fordításstilisztikai elemzéséhez a kognitív nyelvészetet hívta segítségül: előadásából különösen sokat profitálhattak mindazok, akik nem olvasnak oroszul, hiszen elemzése az orosz nyelven írt kognitív nyelvészeti szakirodalom feldolgozásán és orosz nyelvű példákon alapult. Az Örkény *Egypercesek* kulturális referenciáival foglalkozott előadásában Mujzer-Varga Krisztina. Az *Egyperces novellák* elemzésekor reália helyett a reálialexéma kifejezést használta, és a reálialexémáknál alkalmazott átváltási műveletek alapján azt vizsgálta, hogy az egyes (angol, német, francia) fordítók mennyire törekedtek az irodalmi mű új, célnyelvi kontextusba illesztésére, illetve ezzel együtt a szöveg eredeti kulturális identitásának megőrzésére. Csehó Tamás azt a kérdést tette fel előadásában, hogy hogyan fordítható az irodalmi művekben ábrázolt külföldi anyanyelvű szereplők nyelvhasználata (az ún.

másodlagos foreigner talk), mely a szerzői szándék szerint több szempontból is eltérhet a sztenderdnek tekintett nyelvváltozattól. Konkrét kérdése egy németről magyarra fordított regény névelőinek kapcsán az volt, hogy milyen módszert választ a fordító: inkább a forrásnyelvi hibákat próbálja meg visszaadni, vagy inkább a magyar nyelvet „töri” úgy, ahogyan feltételezése szerint egy külföldi tenné. Karl Nikoletta osztrák eredetű jövevényszavak magyar megfeleltései vette szemügyre Arthur Schnitzler műveinek századfordulón és ezredfordulón készült magyar fordításaiban. Nemcsak azt vizsgálta, hogy változott-e a magyar szövegekben az osztrák jövevényszavak mennyisége, hanem azt is, hogy ezek mennyire érthetőek a mai olvasó számára. Szombaton versfordításról is esett szó: Lőrincz Julianna a műfordításról mint szövegprodukciónak, egyben szövegprodukciónak beszélt. Olyan előadásra is akadt példa, ahol az irodalmi korpusz pragmatikai probléma vizsgálatára szolgált: Somodi Júlia azt elemezte, hogy a japán megszólítások magyarra való átváltásakor létrejön-e a pragmatikai ekvivalencia.

A nyelven kívüli és nyelven belüli fordítás összehasonlításával foglalkozott Heltai Pál előadása. Mindenekelőtt felhívta a figyelmet arra, hogy tágabb értelemben az ugyanazon nyelven belüli fordítás is fordítás, és az egy nyelven belüli és a nyelvek közötti fordítás hasonlóságainak és különbségeinek vizsgálata, a két esetben elvégzett műveletek mennyiségének összehasonlítása érdekes kutatói kérdés. Heltai összehasonlította egy regény (Kosztolányi: *Aranysárkány*) gyermekek számára átdolgozott változatát és angol fordítását, és arra jutott, hogy a nyelven belüli, gyermekek számára készült fordításnál sok redukciós művelettel (kihagyás, egyszerűsítés) találkozunk, melyek eredményeként jelentősen csökken a kontextuális hatás és a feldolgozási erőfeszítés; ezzel szemben a nyelvek közötti fordításnál megváltozik a forma, és inkább kompenzációs, mint redukciós műveletekkel találkozunk, ez pedig növelheti a feldolgozási erőfeszítést. A felvetett témához még nincs kialakult módszertan, az előadást azonban különösen érdekessé tette, hogy a kutató szubjektív becslésekre támaszkodik, és próbál valamilyen módszertant kitapogatni.

Vermes Albert előadásában azzal a jelenséggel foglalkozott, melyet Nida alapján nyelvi, Catford alapján nyelvi és kulturális lefordíthatatlanságnak nevezhetünk. Az előadás az angol *they* (és *themselves*) névmások egyes szám harmadik személyű használata alapján bemutatta, hogy a magyarra fordítás (vagyis dekódolás és újrakódolás) során az angolban meglevő feltevés (vagyis hogy a *they* egyaránt áll a *he* és *she* helyett, és jelzi, hogy a jelölt személyek neme irreleváns) szükségszerűen elvész. Ez az információvesztés, melyet lefordíthatatlanságnak is szoktunk nevezni, természetesen egyszerre nyelvi és kulturális természetű.

A fordítástudományi szekcióban hangzott el Fóris Ágota terminológiai tárgyú, de fordítási vonatkozásokkal is bíró előadása, mely a terminusalkotás módszereit (a „magyarítást”, fordítást, szóalkotást), valamint elveit tekintette át. Történeti áttekintést adott a szaknyelv-megújító és szókincs-bővítő nyelvújítástól kezdve az 1950-es évek műszaki nyelvújításán át egészen napjaink néhány vitás kérdéséig, majd utalt a különböző időszakok terminusalkotási elveinek változására (például arra az ingadozásra, hogy az anyanyelvi vagy a

nemzetközi formákat ajánlatos-e előnyben részesíteni). A terminusalkotás számos érdekes, gyakran definíciós vonatkozású problémáját ismertük meg az előadásban: mit jelent a magyarítás (tekintettel például a latin *-us* végződéssel magyarított *logaritmus* szóra), vagy vajon mi alapján dönthetjük el, hogy egy szavunk még idegen-, avagy már jövevényszó.

A fordítással kapcsolatos előadások kapcsán kiemelném, hogy idén volt közöttük fordítástörténettel foglalkozó is: Jankovics Mária a XVII. századi oroszországi fordításról beszélt, arról az időszakról, amikor a papok és szerzetesek mellett a görög nyelv monopóliuma is megszűnt az oroszországi fordításban, hogy a latin vagy lengyel nyelvnek adja át a helyét.

Nem hiányoztak a tolmácsolás kutatói sem: Kusztor Mónika a közbevetett parentézisek szinkrontolmácsolásáról beszélt, arról, hogy megnehezítik-e a nyelvi feldolgozást a megnyilatkozásba beékelte megnyilatkozások (a parentézisek), különös tekintettel arra az esetre, amikor a forrásnyelvi szöveg egy parentézisébe beékelődik egy másik, további is. A szintén tolmácskutatással foglalkozó Bodor Endre egy közgazdaságtudományból kölcsönzött kifejezéssel, a *monitoring*gal ismertette meg hallgatóit, vagyis a tolmácsolás során a tolmács által végzett folyamatos nyomon követéssel, visszacsatolással.

Akik rendszeresen részt vesznek a MANYE kongresszusain, azok bizonyára szintén érzik, hogy a második vagy harmadik alkalom után egyre pontosabb képünk alakul ki arról, hogy mivel foglalkoznak a kollégák, milyen kutatási eredmények vagy új témák születnek. A konferencia személyes találkozásra, kapcsolatok kialakítására és felfrissítésére, de tanácsok, ötletek nyerésére is alkalmat nyújt – doktoranduszoknak különösen jó szívvel ajánlhatjuk a részvételt.

A részvételre 2010-ben a Debreceni Egyetemen nyílik lehetőség: az egeri konferencia zárásának alkalmával Hunyadi László professzor, a Debreceni Egyetem tudományos és kutatási elnökhelyettese mindenkit szeretettel invitált jövő tavaszra Debrecenbe. Miután tehát kifejezzük köszönetünket az ideai rendezőnek, az Eszterházy Károly Főiskola Bölcsészettudományi Karának, különösen Zimányi Árpád professzornak, a Szervezőbizottság elnökének és Vágási Margit tanszékvezetőnek, a Szervezőbizottság titkárának, azzal búcsúozunk, hogy találkozzunk jövőre Debrecenben.

(A MANYE konferenciákról további információ: [www.kodolanyi.hu/manye](http://www.kodolanyi.hu/manye))